

KÁNTOR LAJOS

Az irodalom tudósa volt

CS. GYIMESI ÉVA: 1945–2011

2011. május 23-án, Kolozsvárt véget vetett életének Cs. Gyimesi Éva, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem nyugalmazott professzora. Lehet az okokat keresni, magyarázni. Mint József Attila vagy Latinovits Zoltán önkéntes halálának előzményeit, körülményeit. Mint Erdélyben, Kolozsvárt a Szabédi Lászlóét (1959), a Szilágyi Domokosét (1976). A döbbenet halványultával persze a hátrahagyott mű marad a fontos, az elemzendő.

De egy közeli ember váratlan – vagy nem is egészen váratlan – halálakor aligha tudjuk összegezni, akár megpróbálni összegezni a hátrahagyott életművet. Sokkal inkább a személyes emlékek tolnak fel. Legfeljebb arra tudunk koncentrálni, ami ebből az életműből valamiképpen összefonódott a saját munkánkkal, életünkkel.

Gyimesi Éváról először alighanem Láng Gusztávtól hallottam; az ő egyetemi tanítványa volt, sőt irodalomtörténész barátomtól tudom, hogy valamilyen (tehetségkutató?) korábbi iskolás versenyen felfigyelt Éva versére. Költői útja nem folytatódott, annál erőteljesebben, meggyőzően előbb a nyelvészeti, majd az irodalomelméleti-irodalomtörténeti tevékenysége, egyetemi tanári munkája. Már túl volt első kötetein, amikor a *Korunk* 1980 elején nemzedéki számot szerkesztett, és abba (Aradi József hathatós szerkesztői közreműködésével) *A szóértés előfeltételeiről* cím alatt idősök, középkorúak és fiatalok kerekasztal-beszélgetésének a szövege is bekerült. A meghívottak között volt – Tóth Sándor, Balogh Edgár, Szócs István, Domokos Géza, az ifjú Molnár Gusztáv, Egyed Péter mellett – Cs. Gyimesi Éva is, aki a minőségről beszélt. Így: „Azon a címen, hogy valaki divatozó nyelvet használ, nem fogadhatunk el sem az idősebbek a fiataloktól, sem fordítva semmiféle szöveget. A közös nevező, amiről beszélnünk kell az idősök és fiatalok között, hogy milyen minőséget termelünk szellemiekben, értelmiségiek képzésében egyáltalán.” És a Bolyai Egyetem emblematikus tanára, Szabédi László meg Láng Gusztáv után Gyimesi Éva lett az, aki (már) a Babeş–Bolyai magyar tanszékén, az irodalomoktatásban ezt az elvet próbálta érvényesíteni, harcban akár a helybeli sekélységgel, akár a felső hivatalossággal, előírásokkal. Első konfliktusai a Szekuritátéval innen adódtak.

Nagyot ugorva az időben, pontosabban kilenc-tíz évet, 1989 decemberéhez érkezem, valójában 1990 januárjához. Mert ilyen késve szerkesztettük az első „szabad” *Korunk*-számot, de még 1989. 11–12. jelzettel. Hogy közben mi történt, hogy Cs. Gyimesi Éva a belső disszidensek kicsinyke sorában mit tett, hogyan támogatta a talán legismertebb (kolozsvári) ellenállót, Doina Corneát, az elég ismertté vált, emlékeimet (családi emlékeinket) erről nem részletezem. És azt sem, hogy mit vállalt az úgymond forradalmi napokban, a magyar önszerveződés (Kolozsvári Magyar Demokrata Tanács, RMDSZ), önálló kolozsvári magyar iskolák ügyében. (Erről elég sok olvasható *A Hívó Szó és a Vándor Idő* című, 2010

végén megjelent emlékező és dokumentumkötetünkben.) Maradok hát a *Korunk*nál, már csak azért is, mert meglehetősen sok és fontos Gyimesi-szöveg idézhető a tizenöt-húsz-huszonegy évvel ezelőtti számainkból. Köztük valamivel korábban, a Ceaușescu-diktatúra éveiben születettek is. Abban a bizonyos, átmeneti, már cenzúramentes (részben a cenzúra által letiltott írásokat közlő), „még csak a lezárás napjait, heteit” élő *Korunk*ban jelentettük meg Cs. Gyimesi Éva tanulmányát Szilágyi Domokos értékszempléletteről. Az 1988-as dátumot viselő szövegből idézem az önjellemzésésként is értelmezhető passzust: „Az öndefiníálás versbeli kísérletei között – költői szerepét tekintve – a legtartalmasabb az alábbi két, összefüggő kép: »alulírott, szolgálatos a tájon, / ahol tinta tóban / béka hangol, sás sötétség sutorog / csillagokat csördítenek láthatatlan ostorok«, »alulírott, kinek fejére láthatatlan / csillagokról hull látható ezüst-korom, / alulírott, éjjeliőr egy / tört-ezüstkoron, amely majd / beolvasztódik alulírottal együtt...« A költemény egészében ez a »táj« és ez a »kor« az átmeneti téridő, amelyben a költő az örök ideiglenesség tragikumáról tanúskodik. Ez a betájolás ugyanakkor az emberi létezés végtelenbe tagoltságának beláthatatlan távlatát is tartalmazza.” Az itt Szilágyi Domokos költészetével azonosuló elemző az 1990. januári *Korunk*ban – egy szintén régebbi, 1989. március 3-án befejezett eszmevuttatásában (*Történelmi holtvágányon*) – közvetlenül, élesen rajzolja fel a diktatúrabeli helyzetképet: „A történelem ott történik, ahol nem önjelölt társadalom-rendező végzi a szereposztást előre kijelölt forgatókönyv szerint, hanem ahol módja van bárkinek szerepet vállalni és kimondani a maga replikáját... A történelem manapság nélkülünk történik. Mert ahol a hatalom monologizál, ahol nincs semmilyen párbeszéd, ahol egymással is megszűnünk párbeszédet folytatni, hiszen az veszélyes, ott a történelem szünetel: ott egy minden jövőtől megfosztott, nyomasztó jelen van csupán.”

Gyimesi Éva egy pillanatra sem szűnt meg így gondolkodni – amiből nyilván újabb konfliktusai támadtak, mind a mai napig. Pedig tőle idegen volt a gyűlölet. Talán éppen ez volt (maradt) az oka, hogy idegenül nézett a gyűlölködőkre, nem igazán tudta megérteni őket. És akkor még egy idézetet veszek elő (az utolsót ezúttal), még mindig a *Korunk*ból, 1991 áprilisából. „Beszéljünk a gyűlöletről” – szövegeztük meg kérésünket, kérdéseinket, amire Éva így válaszolt: „A gyűlöletnek legfeljebb csak a tárgya voltam. Akkor is nehezen ismertem föl. Számomra titok, miért és hogyan működik. Láttam a szemét annak, aki gyűlöl: nem tudott a szemembe nézni. Vagy ha elkaptam, sötét és zavaros volt a tekintete. Láttam az állkapcsai feszülését, ökölbe szoruló kezének dudorait, az erek vad lüktetését a nyakán. Nem kívántam a helyében lenni. Micsoda békétlenség lehet annak a szívében, aki gyűlöl? Mennyi energiáját emésztheti fel ez az indulat? Volt egy-egy pillanat, amikor nevetésesnek tűnt. Hiszen a gyűlölet is torzít, mint minden, ami az emberben mértéktelen. És volt, mikor szántam a gyűlölködőt. Ki tudja, milyen félelem vagy büntudat lappang rám irányuló dühe mögött?”

Ezzel az időszerű szövegrészlettel le is zárhatnám Cs. Gyimesi Éva 2011-es búcsúztatását. De még ide kíváncozik, legalább néhány utalás erejéig, szakmai (irodalomtörténeti) életműve egy-két motívumának a jelzése. A *Korunk repertórium*a 1990–2000 fellapozása segít ebben, noha csupán utalásokkal az önálló (későbbi) kötetekre: *Gaál Gábor újraolvasásához* (1991. 3.), *Gyöngy és homok. Egy jelkép ideologikuma* (1991. 10.), *Érték és értékrend az egyetemes magyar irodalomban* (1992. 8.), *Az irodalomtörténeti szemléletváltás feltételei* (1993. 6.), *A transzközép mint az irodalomtudomány provokációja*

(1993. 9.), *Láthatatlan kollégium. Kísérlet* (1994. 8.), *Gondolatok az egyetemről* (1997. 4.). A tanítványok folytathatják a fontos, a számukra különösen fontos Cs. Gyimesi-könyvek megnevezésével.

Utolsó találkozásaink egyikéről kell még szólnom. Telefonon, interneten folyt elsősorban a kommunikáció. Akadémikus barátunk, a Kolozsvárról elszármazott Poszler György 80. születésnapjára szerkesztettünk kis könyvet, s ebbe Éva életének talán utolsó szövegét küldte el. Az általa is nagyon tisztelt Poszler stílusáról értekezik benne, röviden, a lényegre mutatva. Mintha visszatérés lenne régi tárgyához. Nem adott címet az írásnak, rám bízta azt. Több címet javasoltam, közülük ő ezt választotta: *Lélegzetvétele*.

Számomra ez volt Cs. Gyimesi Éva utolsó lélegzetvétele.

*

E szubjektív visszatekintés végére kívánczik még néhány megjegyzés. Mindenekelőtt azok számára, akik nem éltek Cs. Gyimesi Éva közelében, vonzáskörében. A kilencvenes évek *Korunkjából* idézett tanulmány- és esszé-, publicisztika-címek magyarázatára, kiegészítésére gondolok. Arra például, hogy a *Gyöngy és homok* (1992) című kötetében a transzszilvanizmus teljesen új szempontú megközelítésére tett kísérletet. (Ebben egyébként épp Szabédi volt az egyik elődje.) Többször is nekifutott a romániai magyar líra átértelmezésének. *Álom és értelem* címmel jelent meg tőle, 1990-ben, Szilágyi Domokos lírai létértelmezésének elemzése. És már címében ugyancsak sokat mondó esszéinek, kritikáinak 1993-as gyűjteménye: *Honvágy a hazában*. Utolsó kötete, a szekus megfigyelési dossziéja dokumentumaival, a *Szem a láncban* (2009), alapos hermeneutikai bevezető-értelmező tanulmánnyal.